

Олександр ПАГІРЯ,
orcid.org/0000-0003-2481-9769
кандидат історичних наук,
докторант історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) bandusak@ukr.net

РУХ ОПОРУ НА ОКУПОВАНИЙ УГОРЩИНОЮ ТЕРИТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ (БЕРЕЗЕНЬ-ТРАВЕНЬ 1939 Р.)

У статті на основі широкої джерельної бази різного походження розкривається географія, організаційні засади, форми та способи збройного спротиву окупації Угорщиною Карпатської України з боку членів Карпатської Січі та добровольців з числа місцевого населення. Окреслено комплекс заходів угорської військової адміністрації та командування угорської армії з метою ліквідації осередків партизанського руху та встановлення повного контролю над територією Закарпаття. З'ясовано, що спротив угорській окупації після падіння Карпатської України, який чинився розрізненими групами січовиків ще принаймні до початку травня 1939 р., був символічним продовженням збройної боротьби в контексті оборони Карпатської України від широкомасштабної агресії королівської Угорщини. Перехід до тактики «малої війни» був пов'язаний зі зривом планів командування Національної Оборони Карпатської України щодо перенесення основного центру опору у східні райони краю. Географія руху спротиву переважно охоплювала гірські важкодоступні райони Карпат на сході, в центрі та на заході краю, які залишались поза межами угорського фактичного контролю ще до квітня-травня 1939 р. Головними формами партизанської боротьби були засідки на угорські війська і патрулі, напади на відділення жандармерії та органи влади, зрив символів влади окупантів, поширення листівок та антиугорської пропаганди серед місцевого населення. Основу соціальної бази руху опору складали як місцеві учасники і керівники січового руху, яким загрожували репресії з боку угорської влади, так і українські добровольці з Польщі та Румунії, які побоювались повертатись додому через загрозу переслідувань за участь у подіях у Карпатській Україні.

Операції із «зачистки», які проводились угорським командуванням із залученням підрозділів регулярної армії та жандармерії, у поєднанні з репресіями проти учасників визвольного руху і терором проти місцевого населення, а також блокування Угорщиною кордону (у взаємодії з польськими прикордонними органами) призвели до знекровлення українського партизанського руху та його припинення. Тим не менше, досвід боротьби у Карпатській Україні заклав героїчну легенду, який живив боротьбу збройного підпілля ОУН та УПА під час Другої світової війни та перше повоєнне десятиліття.

Ключові слова: Карпатська Україна, Угорщина, Карпатська Січ, угорська армія, руху спротиву, ОУН.

Oleksandr PAHIRIA,
orcid.org/0000-0003-2481-9769
PhD (History),
Doctoral student at the Faculty of History
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) bandusak@ukr.net

RESISTANCE MOVEMENT IN THE HUNGARIAN-OCCUPIED TERRITORY OF TRANS-CARPATHIA (MARCH-MAY 1939)

Drawing on a wide range of sources of various origins, the article reveals the geography, organizational principles, forms and methods of armed resistance to Hungary's occupation of Carpatho-Ukraine by members of the Carpathian Sich and volunteers from among the local population. It describes a set of measures taken by the Hungarian military administration and the command of the Hungarian army to eliminate the centers of the partisan movement and establish full control over the territory of Transcarpathia. It is ascertained that the resistance to the Hungarian occupation after the fall of Carpatho-Ukraine, which was put up by isolated groups of Sich members at least until the beginning of May 1939, was a symbolic continuation of the armed struggle in the context of the defense of Carpatho-Ukraine from Hungary's large-scale aggression. The transition to the tactics of a "small warfare" was connected with the disruption of the plans of the command of Carpatho-Ukraine's National Defense to transfer the main center of resistance to the eastern districts

of the region. The geography of the resistance movement mainly covered the mountainous, inaccessible areas of the Carpathian Mountains in the east, center and west of the region, which remained outside of Hungarian de facto control until April-May 1939. The main forms of partisan struggle were ambushes on Hungarian troops and patrols, attacks on gendarmerie units and local authorities, disruption of symbols of the occupying power, spreading leaflets and anti-Hungarian propaganda among the local population. The social base of the resistance movement was made up of both local participants and leaders of the Sich movement, who were threatened with repression by the Hungarian authorities, and Ukrainian volunteers from Poland and Romania, who were afraid to return home due to the threat of persecution for participating in the events in Carpatho-Ukraine.

The "mopping-up" operations carried out by the Hungarian command involving regular army and gendarmerie units, combined with the repressions against the Ukrainian liberation movement and terror against the local population, as well as the blockade of the border by Hungary (in cooperation with the Polish border guards) led to the attrition of the Ukrainian partisan movement and its ultimate extinction. Nevertheless, the experience of the fighting in Carpatho-Ukraine laid the foundation for a heroic legend that fueled the struggle of the armed underground of the OUN and the UPA during World War II and the first post-war decade.

Key words: Carpatho-Ukraine, Hungary, Carpathian Sich, Hungarian army, resistance movement, OUN.

Постановка проблеми. Локальний збройний конфлікт у Карпатській Україні у березні 1939 р. став побічним продуктом державно-територіальних змін у Центрально-Східній Європі, що відбулись внаслідок агресії Німеччини та її союзниці Угорщини проти Чехо-Словаччини. Він був напяму пов'язаний з агресивною політикою Третього Рейху, ідеями територіального ревізйонізму, експансії та завоювання, які стали визначальними рисами європейської політики наприкінці 1930-х рр. На відмінну від інших територіальних пертурбацій у міжвоєнній Європі, зміна державно-правового статусу Закарпаття не пройшла безкровно і супроводжувалась запеклим збройним спротивом іноземній окупації.

Дослідження масштабу та форм «малої війни» на Закарпатті в контексті дезінтеграції та окупації Другої Чехо-Словацької республіки дасть можливість поставити питання щодо появи перших організаційних форм партизанського руху на українських землях ще напередодні Другої світової війни та встановити його зв'язок з розгортанням повстансько-партизанської боротьби під проводом ОУН та УПА у 40–50-х рр. ХХ століття.

Аналіз досліджень. У вітчизняній та зарубіжній історіографії значна увага приділяється опису ходу бойових дій між королівськими збройними силами Угорщини, з одного боку, та чехословацькими військами та підрозділами новоствореної Національної Оборони Карпатської України протягом 14–18 березня 1939 р. Водночас дещо у тіні наукових досліджень перебуває збройний спротив, який чинився карпатськими січовиками угорським окупаційним силам вже після падіння Карпатської України. Зокрема, серед вітчизняних науковців, які вивчали окремі аспекти руху опору на Закарпатті весною 1939 р. та репресивні заходи угорської окупаційної влади проти них слід згадати М. Вегеша (Вегеш, 2020: 360–361), О. Довганича (Довганич, 1999: 194–217), В. Худанича

(Худанич, 2003: 67–94; Худанич, 2005: 19–35), М. Держалюка (Держалюк, 2012: 102) та Ю. Славіка (Славик, 2016: 61, 70, 73). При цьому варто відзначити, що діяльність партизанів переважно досліджувалась, спираючись на мемуарну літературу та окремі угорські джерела. Водночас у працях угорських істориків (Ч. Штенге (Stenge, 2014: 91–116; Stenge, 2018: 100–116), Ч. Фединець (Csilla, 2015), Й. Ботлік (Botlik, 2000)) проблема руху спротиву на Закарпатті після придушення організованої збройної боротьби підрозділів Карпатської Січі практично відсутня. У чеській історіографії варто згадати ґрунтовну розвідку А. Тота (Tóth, 2015: 256–311) про окупацію Угорщиною Закарпатті у березні 1939 р., що спирається на репрезентативну угорську джерельну базу.

Мета статті – на основі широкої джерельної бази (архівних документів, опублікованих та мемуарних джерел, матеріалів періодики та джерел усної історії) різного походження розкрити географію, організаційні засади, форми та способи збройного спротиву угорській окупації Карпатської України з боку членів Карпатської Січі та добровольців з числа місцевого населення, а також дослідити комплекс заходів угорської військової адміністрації та командування угорської армії з метою ліквідації осередків партизанського руху та встановлення повного контролю над територією Закарпаття.

Викладення основного матеріалу. Після припинення організованого збройного спротиву Національної Оборони Карпатської України та еміграції уряду на чолі з президентом Августиним Волошиним внаслідок окупації Угорщиною території Закарпаття 18 березня 1939 р. бойові дії карпатських січовиків проти угорських військ не припинилися. Окремі перестрілки з гонведами, зокрема на Рахівщині, продовжувалися до 23 березня (Книга пам'яті України, 1998: 63). Разом з цим, аж до початку травня 1939 р. у важкодос-

тупних гірських районах Карпат тривала партизанська боротьба окремих розрізнених груп січовиків. Як писав Олег Кандиба-Ольжич: «Боротьба з окупантами на Карпатській Україні, однак, досі не припинилась. В горах переховуються партизанські групи січовиків, які ведуть дрібну війну з мадярами. Вся країна живе легендами про криваву боротьбу Січі та її партизанських відділів» (Ольжич, 1985: 53).

Угорські військові звіти свідчать, що після 17 березня 1939 р. гонведи більше ніде не зустрічали чехословацьких військ і єдину загрозу для них становили озброєні відділи Карпатської Січі, що, відступивши в гори, продовжували вести збройну боротьбу (Tóth, 2015: 301). Американська газета *New York Times* писала: «Карпатська Україна була майже повністю очищена від чеських військ угорськими мобільними підрозділами, але члени українських іррегулярних груп, що ховалися у гірських схованках, все ще тримаються» (*New York Times*, 19 March 1939).

Внаслідок зриву реалізації планів командування Національної Оборони Карпатської України щодо переходу залишків січових підрозділів до організованої боротьби у гірській місцевості, що стало очевидним після захоплення у полон та розстрілу угорцями начальника її Генерального штабу полковника М. Колодзінського (19 березня), окремі групи захисників, відходячи в гори, самостійно переходили до тактики «малої війни». Попередньо планувалося, що відступивши через Тячево до Великого Бичкова, основні сили січовиків сформують лінію оборони в населених пунктах Тересва–Терново–Дубове–Брустури, а в разі швидкого наступу угорських військ відійдуть на схід у трикутник Рахів–Ясіня–Богдан, де зможуть певний час чинити збройний опір угорським військам, спираючись на підтримку національно свідомого гуцульського населення. Відомо, що М. Колодзінський був теоретиком і практиком партизанської війни (Вегеш, 2021: 23).

Відтак, є підстави вважати, що командування Карпатської Січі було готове розгорнути збройний повстанський рух на Закарпатті, плануючи поступово перекидати сюди кадри зі Східної Галичини та Волині та роздмухуючи полум'я української партизанської спротиву. Однак угорські диверсії у тилу та швидке просування угорських військ на фронті суттєво послабили воєнні зусилля Карпатської України, що зрештою призвело до зриву оборонних планів українського командування та дезорганізації тилу.

У своїй телеграмі у війська від 17 березня 1939 р. угорське командування зазначало, що

«з партизанською боротьбою нам і надалі треба рахуватися» (Книга пам'яті України, 1998: 299). Зокрема, цього дня угорські підрозділи розбили групу січовиків у районі Бедевля-Тячево, а другу – поблизу Тересви. У Нересниці на Тячівщині партизани зірвали та знищили вітальну браму з угорськими прапорами, споруджену місцевими угорцями та євреями з нагоди вступу угорської армії у Карпатську Україну. Подібні акції були здійснені також у Ганичах, Калинах та Дубовому. В останньому січовикам вдалося розбити місцевий угорський патруль (Вівчар, 1939: 206; Тячівщина, 2012: 55).

Генеральний штаб збройних сил Угорщини наказав провести ряд бойових операцій з «очищення» зайнятої території «від чужорідних елементів» та звітувати кожні десять днів про хід боротьби з партизанами. Гортисти цілком серйозно поставились до діяльності «банд січовиків» у гірській місцевості. З цією метою збільшувалась кількість угорських військ в окремих округах, а також чисельність жандармського корпусу (Книга пам'яті України, 1998: 310–313).

Після завершення активних бойових дій 17–18 березня 1939 р. угорські регулярні частини були залучені до «пацифікації» зайнятої території та встановлення контролю над віддаленими куточками краю, особливо важкодоступними гірськими районами, де продовжували діяти осередки збройного опору Карпатської Січі. Зокрема, «зачистку» східної частини – головного центру суспільно-політичного життя Карпатської України – здійснював 24-й прикордонний батальйон, що був головною ударною силою берегівської групи Карпатської групи угорських військ. За даними угорського Генерального штабу, після припинення активного опору більшість озброєних відділів Карпатської Січі зосередилося у двох районах: січовики з Волівського округу, зокрема сіл Торунь, Репинне та Волове, мали відійти у долину р. Тиси, на північ від Хуста, та в околиці Ясіня, а січовики з Перечинщини – на схід від долини р. Латориці, зокрема в район с. Підполоззя. Особливу увагу угорське командування звертало на місцевість на захід від долини р. Ріки, де пацифікацію проводила 2-а механізована бригада. Долини річок Боржава та Латориця «зачищала» 1-а кавалерійська бригада, а долину Ужа та Тур'ї – два батальйони 8-ї прикордонної бригади. До 19 березня 1939 р. край продовжували наводнювати регулярні частини з Угорщини, завданням яких було не тільки посилити військову присутність в окупованому краї, а й провести пацифікацію непідконтрольних територій (Tóth, 2015: 299–301).

19 березня 1939 р. Генеральний штаб румунської армії доповідав, що угорські війська продовжували займати Карпатську Україну та зачищати її територію від збройних груп Січі. Це супроводжувалося численними сутичками, а в окремих районах – навіть значними боями (Grad, 2007: 240).

Після виходу на карпатські перевали 18 березня угорські війська щільніше обсадили кордон з Польщею від Словаччини на заході до Ясіня на сході, аби, серед іншого, унеможливити перехід окремих груп січовиків на територію Другої Речі Посполитої. Однак тільки 21 березня 1939 р. угорській владі вдалося повністю взяти під охорону всю лінію кордону зі Словаччиною, Польщею та Румунією, заблокувавши, у такий спосіб шляхи до відступу січовиків у сусідні країни (Tóth, 2015: 299–302).

З одного партизанська боротьба січовиків була символічним продовженням збройного опору угорським окупантам, а з іншого, зумовлювалася безвихіддю їхнього становища після поразки Карпатської України та загрозою неминучих репресій з боку Угорщини, а також сусідніх Польщі та Румунії. Наприкінці березня 1939 р. генеральний консул США у Празі Ірвінг Ліннел (Irving Linnell) у депеші на адресу тимчасово повіреного у справах США у Берліні писав: «Офіцери та рядові

члени відділів Січі були в особливо важкій ситуації через те, що, по-перше, вони завжди займали агресивну та ворожу позицію щодо угорців й, відтак, не могли очікувати пощади від них, а з іншого боку, серед українців у Польщі та Румунії спостерігалися обнадійливі підривні рухи (багато з них були насправді політичними емігрантами з цих самих країн), і тому не могли розраховувати на статус біженця у разі переходу через кордон на польську та румунську території. Повідомляється, що багато з них не мали іншого виходу як йти в гори, де їх зараз «зачищають» угорські патрулі» (Kennan, 1968: 90).

За донесенням польського консула у Севлюші Пйотра Курницького від 18 березня 1939 р., розбиті січові відділи, які переважно склалися із галичан, через слабе опанування угорцями терену скупчилися в горах у трикутнику Синевир-Горб-Німецька Мокра, утримуючи під своїм контролем навколишні села (AAN. MSZ. Sygn. 5437. S. 88; AAN, Sztab Główny w Warszawie 1919-1939. Cz. I. Sygn. 616/362. S. 126; CAW. VIII.800. Sygn. 61/6. S. 39).

Загалом, за різними даними, після 18 березня 1939 р. січовики-партизани чинили збройний опір угорським силам безпеки та оборони у гірських місцевостях від Ужжа на Великоберезнянщині через Перечинщину, Волівщину, Іршавщину

та Хустщину аж до закарпатської Гуцульщини. Зокрема, осередки партизанського опору угорським окупантам були зафіксовані на Волівщині (Торунь, Скотарське, Репинне, Волове, Синевир, Німецька Мокра, Горб, Підполоззя, Нижні Верецьки), Іршавщині (Іршава, Білки, Довге), Рахівщині (Ясіня), Великоберезнянщині (Ужок), біля Перечина та у долині міста Хуст (Вівчар, 1939: 203–223).

Зокрема, 18 березня 1939 р. начальник угорського Генштабу Генрік Верт повідомляв, що в районі Іршава-Білки-Довге можна очікувати рейдів січовиків із навколишніх гір (Книга пам'яті України, 1998: 60). Для «зачистки» цієї території був відправлений 3-й кавалерійський полк і 12-й велосипедний батальйон. За даними угорського командування, 19 березня 1939 р. на великій території між Ужком, Перечином та Нижніми Верецьками було зосереджено до 3 тис. січовиків, яких угорці намагалися роззброїти, однак опір партизан продовжувався. «Своїми нападами [вони] ставили під загрозу спокій наших частин», – зазначалося в одному зі звітів із району Ужжа на Великоберезнянщині (Книга пам'яті України, 1998: 303, 310). 20 березня 1939 р. генерал Верт повідомляв, що «нейтралізація окупованої русинської території триває згідно плану (...) Цього дня січовиків, які намагалися посіяти паніку серед населення, бачили в кількох місцях. Втім, вони не чинили збройного опору...» (Botlik, 2000: 231). Наступного дня (21 березня) угорський Генеральний штаб доповів, що він закінчив очищення підкарпатського терену від залишків підрозділів Карпатської Січі, однак звертав увагу на загрозу здійснення «нападів в організованих формах». Звіт від 22 березня вже свідчив, що угорським військам вдалося виявити лише спорадичну появу озброєних січовиків (Tóth, 2015: 302).

Зв'язковий офіцер капітан Імре Сентпаль, який був відраджений у зону бойових дій Карпатської групи, у звіті за 22 березня 1939 р. не без долі упередження писав: «В горах начебто розміщувались банди, в яких більше сотні людей, озброєні станковими та ручними кулеметами. В Тячівському районі до військового керівництва протягом дня звернулись посланці із дев'яти русинських сіл з проханням, аби військові вичистили околиці від січовиків, бо ті грабують їхні села та вбивають» (HL. VKF. 1939. Eln. 1 oszt. 3529. O. 136).

Репресії і терор окупаційної влади викликали спротив з боку населення. Свідки розповідали про діяльність в горах партизанських загонів та поширення антиугорських листівок. «Населення дуже боляче сприйняло прихід мадярів на Гуцульщину,

особливо молодь дуже переживала, що пропала наша Карпатська Україна, виступала проти них, виступали, писали листівки, що за і в тих листівках писалась: «За мадярську солонину не віддамо Карпатську Україну». І ці листівки приклеювали на видних місцях...», – пригадував Василь Піпаш (Інтерв'ю з Василем Піпашем, нар. 17.12.1922 у с. Косівська Поляна Рахівського р-ну Закарпатської обл., записане 22.12.2010, інтерв'юєр Тарас Чолій // Архів Меморіального музею тоталітарних режимів «Територія Терору»).

Партизанський загін у Волівській окрузі очолювали поручник Карпатської Січі Федір Тацинець («Крот») та О. Тарасюк. У його складі були жителі з верховинських сіл і багато галичан, які через загрозу репресій не хотіли повертатись у Польщу. Після оголошення угорською владою амністії для учасників збройної боротьби на Закарпатті Ф. Тацинець повернувся до рідного Келечина, після чого був заарештований і разом із трьома галичанами-січовиками розстріляний в Соймах поблизу Волового 20 березня 1939 р. (Довганич, 2010: 510–511). За розповідями очевидців, місцеві селяни поховали тіла загиблих, вивісивши на могилі синьо-жовтий прапор. У відповідь угорська влада заарештували 29 селян, яких розстріляла (ЩДВО України. Ф. 3988с. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 4–5). До боротьби із залишками січових відділів в околицях Волового залучались загони «Куртяківської гвардії» лідера угрофілів Андрія Бродія (CAW. Oddział II Sztabu Głównego z lat 1921–1939. Sygn. I.303.4.1999. S.303; CAW. VIII.800. Sygn. 61/6. S. 43).

Водночас у горах між Великим Бичковим, Кобилицькою і Квасівською Полями та Раховим діяли партизанські загони під керівництвом поручника В. Крупа, члена Головної Команди Карпатської Січі С. Росохи та хорунжого О. Ворохти. Вони здійснювали напади на угорські адміністративні органи та відділення жандармерії, зривали угорські прапори, вбивали жандармів і гонведів, поширювали листівки із закликом чинити опір окупантам (Попович, 1996: 191–194). 25 березня 1939 р. кореспондент газети «Українські вісті» повідомляв, що боротьба січовиків з угорцями тривала в лісах вздовж кордону з Румунією. Окрім цього українські відділи були зосереджені в районі гори Піп Іван (AAN. Sztab Główny w Warszawie 1919–1939. Cz. I. Sygn. 616/362. S. 102). Польська військова розвідка фіксувала присутність відділів січовиків у районі на північ від Ясіня (CAW. Oddział II Sztabu Głównego z lat 1921–1939. Sygn. I.303.4.3866. S. 164).

Діяльність партизанів спиралась на активну підтримку з боку місцевого населення і була від-

повіддю на масові репресії та окупаційну політику угорців у краї. Свідок Іван МIRON розповідав, що у гірських регіонах переховувалася окремі партизани: «Прийшли мадяри, ми уже були застрашені, бо мадяри ходили та шукали ще повстанців, у нас ховалися повстанці, бо у Росішці та й в Косовській Полянні, та мадяри всюди ходили» (Інтерв'ю з Іваном МIRONом, нар. 07.03.1929 у с. Росішка Рахівського р-ну Закарпатської обл., записане 25.11.2011, інтерв'юєр Тарас Чолій // Архів Меморіального музею тоталітарних режимів «Територія Терору»). Для прочісування важкодоступних гірських місцевостей угорські жандарми залучали також місцеве населення. Зокрема, лісник із Кобилецької Поляни Іван Мельничук пригадував, як його разом з товаришем включили до двох груп, які протягом трьох днів розшукували січовиків, що переховувалися у лісах і вели боротьбу з угорськими окупантами (Архів УСБУ в Закарпатській області. Ф. 7. Ф. 4718-С. Т. 2. Арк. 116–117).

Із полоненими партизанами-січовиками угорська сторона не церемонилася, піддаючи їх позасудовим стратам. Зокрема, жителька с. Кваси Олена Івасюк розповіла після війни радянській «Надзвичайній комісії з розслідування звірств мадярсько-фашистських окупантів» про випадок вбивства дев'ятеро січовиків, які вели партизанську боротьбу в районі г. Менчул, поблизу польського кордону (United States Holocaust Memorial Museum Archives, Washington. RG-22.002M. GARF RF Records. 62-6). Деяких січовиків-партизан угорські жандарми після захоплення у полон ув'язнювали у таборах і тюрмах на території Закарпаття. Зокрема, відомо про групу із восьми осіб, яких угорці полонили у горах поблизу Кобилецької Поляни та після побиття відправили у табір у Великому Бичкові (Свобода, 1939: 2).

Угорське командування заохочувало тих жандармів і гонведів, які брали участь у розшуку, захопленні або ліквідації січовиків. Зокрема до нагороди був представлений унтер-офіцер 5-го сегедського жандармського відділу Шандор Боробаші, який був прикріплений до жандармського батальйону Карпатської групи (HL. Felvidék. Kitüntetési javaslatok. 1939. О. 41).

Учасник подій Федір Попович, який допомагав партизанам, згадував: «Ми 15-літні юнаки, кожний з нас був місцевим зв'язковим, приносив вістку, їду і все, що було потрібне. Головним зв'язковим між командою партизанів та проводом українських націоналістів в Хусті був січовик Микола Петрук з Росішки, а кур'єркою до Хуста – січовичка з Великого Лугу Марія. У домі січовика Лахети з Росішки був перехідний пункт

(...) До зв'язкових належав і член команди місцевого відділу Карпатської Січі в Косівській Полянні Федір Хімчук, племінник місцевого вийта Івана Гендрюка, що був призначений мадярами. З тих причини ми знали всі накази, що давались вийтові Гендрюкові, мадярами. Коли в селах розійшлась чутка, що в горах знаходяться партизани Карпатської Січі, до них прилучились всі наші відомі січовики на чолі з О. Ворохтою. Поява карпатських січовиків у горах підбадьорила населення та піднесла їх дух, зродились надії на скорі визволення. Між партизанами знаходився і д-р С. Росоха, з яким прибуло в гори два десятки січовиків (...) Комендантом відділу був пор. В. П-н, а його заступником старший десятник УГА В. Крупа».

Після звільнення з партизанки молодих семінаристів і гімназистів, а також тих, що бажали повернутись додому, командування партизанським відділом перебрав С. Росоха, який відпустив також усіх неуродженців Карпатської України. Від партизанки згодом відійшов і В. Крупа, що подався до Праги. «Прогалини в рядах відділу заповнили місцеві січовики. Зброї було мало, її треба було здобувати у мадярів», – згадував Ф. Попович. – «У Олени Брехлієвої Росоха мав явочну квартиру, куди приходили вийт Гендрюк, а також місцеві зв'язкові та діячі. Він мав точні і вичерпні інформації, що діялось навкруги і був у зв'язку з ОУН у Хусті» (Попович, 1996: 194).

Угорська влада кілька разів оголошувала амністію для тих, хто припинить збройний опір. Зокрема, 21 березня 1939 р. Будапешт запропонував січовикам до 10-го квітня здати зброю і повернутися до цивільного життя без загрози невідворотного покарання (Pesti Napló. 12 Aprilis 1939. О. 17; Fedinec, 2004: 238). Однак ця обіцянка угорського уряду, як засвідчила історія з Ф. Тацинцем, виконувалася лише вибірково. Через деякий час відділ партизанів покинув і С. Росоха, який отримав нове завдання від ОУН закордоном. Після нього командування відділом, до якого входили виключно місцеві жителі, очолив О. Ворохта (Попович, 1996: 191–194).

Про складність угорських військових в опануванні території окупованого краю повідомляли польські розвідувальні органи. У комунікаті МВС Польщі від 31 березня 1939 р. зазначалось: «Згідно з донесень, угорські війська в цей час ще не ліквідували відділів січовиків, які не тільки обороняються, але й здійснюють напади, що супроводжуються втратами з угорської сторони» (ЦДІАЛ України. Ф. 493. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 79). Затримання розрізнених відділів Карпатської Січі, які переховувалися від угорської влади, фіксува-

лося в околиці Хуста ще на початку квітня 1939 р. (Славик, 2016: 61).

У першій половині квітня 1939 р. між урядами Польщі та Угорщини було укладено угоду, що передбачала співпрацю у боротьбі проти українських партизан у горах. Зокрема, відбувалася координація проведення спільних дій прикордонних органів Угорщини та Польщі, планування спільного прочісування прилеглих територій для ліквідації залишків відділів карпатських січовиків. Угода також мала на меті не допустити розвитку контактів між українським населенням Галичини та Закарпаття (Держалюк, 2012: 104–105; Tilkovszky, 1967: 164).

Важкодоступні гірські райони Закарпаття були захоплені угорськими військами тільки наприкінці березня – у першій половині квітня 1939 р., а на початку травня були взяті під контроль всі прикордонні території. Тим часом на Рахівщині партизани під керівництвом О. Ворохти переховувалися від угорської влади аж до середини вересня 1939 р.

Висновки. Таким чином, спротив угорській окупації після падіння Карпатської України, який чинився розрізненими групами січовиків ще принаймні до початку травня 1939 р., був символічним продовженням збройної боротьби в контексті оборони Карпатської України від широкомасштабної агресії Угорщини. Перехід до тактики «малої війни» був пов'язаний зі зривом планів командування Національної Оборони Карпатської України щодо перенесення основного центру опору у східні райони краю, де проживало національно свідоме гуцульське населення краю та були живі спогади про досвід будівництва Гуцульської республіки у 1918–1919 рр. Через швидке захоплення тилкових районів угорськими іррегулярними силами та загибеллю начальника Генерального штабу полковника М. Колодзінського збройна боротьба цілком перейшла у формат повстансько-партизанських дій.

Географія руху спротиву переважно охоплювала гірські важкодоступні райони Карпат на сході, в центрі та на заході краю, які залишались поза межами угорського фактичного контролю до

квітня-травня 1939 р. Головними формами партизанської боротьби були засідки на угорські війська і патрулі, напади на відділення жандармерії та органи влади, зрив символів влади окупантів, поширення листівок та антиугорської пропаганди серед місцевого населення. Основу соціальної бази руху опору складали як місцеві учасники і керівники січового руху, яким загрожували репресії з боку угорської влади, так і українські добровольці з Польщі та Румунії, які побоювались повертатись додому через загрозу переслідувань за участь у подіях у Карпатській Україні.

Хоча дії партизан-січовиків не могли нанести значну шкоду угорським окупаційним силам, не кажучи вже про створення загрози позиціям Угорщини на захоплених територіях, вони все ж ускладнили угорським військам встановлення повного контролю над територією краю. Згадана перешкода вимагала від угорського командування залучення додаткових сил і засобів для пацифікації окупованої території та ліквідації останніх осередків збройного спротиву.

Зрештою, операції із «зачистки», які проводились угорським командуванням із залученням підрозділів регулярної армії та жандармерії, у поєднанні з угорськими репресіями проти учасників визвольного руху і терором проти місцевого населення, а також блокування Угорщиною кордону (у взаємодії з польськими прикордонними органами) призвели до знекровлення українського партизанського руху та його припинення. Тим не менше, досвід боротьби у Карпатській Україні заклав героїчну легенду, який живив боротьбу збройного підпілля ОУН та УПА під час Другої світової війни та перше повоєнне десятиліття. Карпатська Січ стала своєрідною військовою школою для багатьох провідних діячів ОУН та командирів УПА. Зокрема, з її історією пов'язували свої долі головний командир УПА Роман Шухевич, повстанські старшини та керівники підпілля Юрій Лопатинський («Калина»), Осип Карачевський («Свобода»), Іван Бутковський («Гуцул»), Василь Мізерний («Рен»), Володимир Щигельський («Бурлака»), Олег Ольжич та інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архів УСБУ в Закарпатській області. Ф. 7. Ф. 4718-С. Т.2.
2. Вегеш М. Державотворчі процеси у Карпатській Україні (1938–1939). Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 2020. 552 с.
3. Вегеш М. Полковник Михайло Колодзінський-Гузар (1902–1939): сторінки життя і військово-політичної діяльності. Науково-популярний нарис. Ужгород, 2021. 64 с.
4. Вівчар С. Ліс шумить... Карпатська Україна в боротьбі. Відень, 1939. С. 203–223.
5. Держалюк М. Окупаційна політика Угорщини в Україні у роки Великої Вітчизняної війни. Сторінки воєнної історії. 2012. Вип. 15. С. 98–128.
6. Довганич О. Репресії угорського окупаційного режиму і закарпатський рух опору. Закарпаття під Угорщиною. 1938–1944. Упор. та передмова В. Маркуся та В. Худанича. Ужгород: Карпати–Гражда, 1999. С. 194–217.

7. Довганич О. Федір Тацинець. Карпатська Україна: Документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії. У двох томах. Том 2. Карпатська Україна: Хроніка подій. Персоналії. Упоряд. С. Д. Федака; передмова О. М. Корсун, О. М. Пагіря. Ужгород: Видавництво Закарпаття, 2010. С. 506–511.
8. Інтерв'ю з Василем Піпашем, нар. 17.12.1922 у с. Косівська Поляна Рахівського р-ну Закарпатської обл., записане 22.12.2010, інтерв'юєр Тарас Чолій. *Архів Меморіального музею тоталітарних режимів «Територія Терору» (Львів)*.
9. Інтерв'ю з Іваном Мироном, нар. 07.03.1929 у с. Росішка Рахівського р-ну Закарпатської обл., записане 25.11.2011, інтерв'юєр Тарас Чолій. *Архів Меморіального музею тоталітарних режимів «Територія Терору» (Львів)*.
10. Книга пам'яті України. Закарпатська область. Т. 2. Ужгород: Карпати, 1998. 426 с.
11. Ольжич О. Вояки-будівничі. На зов Києва: Український націоналізм в другій світовій війні. Збірник статей. Торонто-Нью-Йорк, 1985. С. 37–46.
12. Попович Ф. Партизанка Карпатської Січі. Карпатська Січ. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 56-й річниці Карпатської України (Ужгород, 11–12.03.1995). Ужгород: Гражда, 1996. С. 191–194.
13. Протокол свідчень січовика із Великого Бичкова Сидора Даніва. *Свобода*. 1 липня 1939. С. 2.
14. Славик Ю. Репресивна політика Угорщини на Закарпатті (1938–1944). Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. Ужгород, 2016. 259 с.
15. Тячівщина. Історико-краєзнавчі нариси. Упоряд. М. Данилюк. Ужгород: Карпати, 2012. 302 с.
16. Худанич В. Карпатська Січ в обороні Карпатської України. *Carpatica – Карпатика*. Вип. 26. 2003. С. 67–94.
17. Худанич В. Світове Братство Карпатська Січ. Ужгород: Гражда, 2005. 292 с.
18. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Ф. 3988с. Оп. 1. Спр. 2.
19. Центральний державний історичний архів України (м. Львів). Ф. 493. Оп. 1. Спр. 18.
20. Archiwum Akt Nowych (AAN). MSZ. Sygn. 5437; Sztab Główny w Warszawie 1919–1939. Cz. I. Sygn. 616/362.
21. Botlik J. Egestas Subcarpathica. Adalekok az Esszakkeleti-Felvidek es Karpatalja XIX-XX.sz.történetéhez. Budapest, 2000.
22. Centralne Archiwum Wojskowe (CAW). Oddział II Sztabu Głównego z lat 1921–1939. Sygn. I.303.4.1999; Sygn. I.303.4.3866; VIII.800. Sygn. 61/6.
23. Grad C. Maramureșul și Ucraina Subcarpatică în jocul intereselor etnice, economice și politico-strategice din Europa Centrală (1919–1940): Документи. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Ред. В. Чубота, Т. Нікоара, М. Береш, Л. Горват. Cluj-Napoca – Satu Mare, 2007.
24. Hadtörténelmi Levéltár (HL). Felvidék. Kitüntetési javaslatok. 1939; VKF. 1939. Eln. 1 oszt. 3529.
25. Kennan G. From Prague after Munich: Diplomatic Papers, 1938–1940: Diplomatic Papers. Princeton NJ: Princeton Univ. Press, 1968.
26. New York Times. 19 March 1939.
27. Stenge C. Magyar hadműveletek Kárpátján 1939-ben. Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Hustig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai. Szerkesztette Fedinec Csilla. Pozsony, 2014. O. 91–116.
28. Stenge C. Magyar hadműveletek Kárpátja visszacsatolása során, 1939. március. I. fázis (2. rész). Seregszemle. 2018/1. O. 100–116.
29. Tilkovszky L. Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967.
30. Tóth A. Vojenské obsazení Podkarpatské Rusi Maďarským královstvím v březnu 1939 a jeho mezinárodněpolitické souvislosti. *Paginae Historiae. Sborník Národního archivu*. Roč. 23. 2015. č. 2: Podkarpatská Rus. C. 256–311.
31. Fedinec C. A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátja 1938–1944. Budapest: Jaffa, 2015.
32. Fedinec C. Kárpátja kronológia. 1938. szeptember – 1941. December. Kárpátja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. Szerkesztette: Fedinec Csilla. Budapest, 2004. O. 217–275.
33. Pesti Napló. 12. Aprilis 1939.
34. United States Holocaust Memorial Museum Archives, Washington, RG-22.002M, GARF RF Records, 62-6.

REFERENCES

1. Arkhiv USBU v Zakarpatskii oblasti [Archive of the Ukrainian State University in the Transcarpathian region] F. 7. F. 4718. S. T. 2. [in Ukrainian].
2. Vehesh M. (2020). Derzhavotvorchi protsesy u Karpatskii Ukraini (1938–1939) [State-forming processes in Carpathian Ukraine (1938–1939)]. Uzhhorod: Vydavnytstvo PP «AUTDOR-ShARK». [in Ukrainian].
3. Vehesh M. (2021). Polkovnyk Mykhailo Kolodzynskyi-Huzar (1902–1939): storinky zhyttia i viiskovo-politychnoi diialnosti. [Colonel Mykhailo Kolodzynsky-Husar (1902–1939): pages of life and military-political activities]. Naukovo-populiarnyi narys Uzhhorod. 64 [in Ukrainian].
4. Vivchar S. Lis shumyt... Karpatska Ukraina v borotbi. [The forest is noisy... Carpathian Ukraine in struggle] Viden, 1939. S. 203–223. [in Ukrainian].
5. Derzhalyuk M. (2012). Okupatsiina polityka Uhorshchyny v Ukraini u roky Velykoi Vitchyznianoi viiny. [The occupation policy of Hungary in Ukraine during the Great Patriotic War]. Storinky voiennoi istorii. Vyp. 15. S. 98–128. [in Ukrainian].
6. Dovhanych O. (1999). Represii uhorskoho okupatsiinoho rezhymu i zakarpatskyi rukh oporu. [Repressions of the Hungarian occupation regime and the Transcarpathian resistance movement]. Zakarpattia pid Uhorshchynoiu. 1938–1944. Upor. ta peredmov. V. Markusia ta V. Khudanycha. Uzhhorod: Karpaty–Hrazhda, S. 194–217. [in Ukrainian].
7. Dovhanych O. (2010). Fedir Tatsynets. Karpatska Ukraina: Dokumenty i materialy. Khronika podii. Personalii. U dvokh tomakh. Tom 2. Karpatska Ukraina: Khronika podii. Personalii. [Carpatho-Ukraine: Documents and materials. Chronicle of events. Personalities. In two volumes. Volume 2. Carpathian Ukraine: Chronicle of events. Personalities]. Uporiad. S. D. Fedaka; peredmov. O. M. Korsun, O. M. Pahiria. Uzhhorod: Vydavnytstvo Zakarpattia, S. 506–511. [in Ukrainian].

8. Interviu z Vasylem Pipashem, [8. Interview with Vasyl Pipash] nar. 17.12.1922 u s. Kosivska Poliana Rakhivskoho r-nu Zakarpatskoi obl., zapysane 22.12.2010, interviiuer Taras Cholii. Arkhiv Memorialnoho muzeiu totalitarnykh rezhymiv «Terytoriiia Teroru» (Lviv). [in Ukrainian].
9. Interviu z Ivanom Myronom, [Interview with Ivan Myron] nar. 07.03.1929 u s. Rosishka Rakhivskoho r-nu Zakarpatskoi obl., zapysane 25.11.2011, interviiuer Taras Cholii. Arkhiv Memorialnoho muzeiu totalitarnykh rezhymiv «Terytoriiia Teroru» (Lviv). [in Ukrainian].
10. Knyha pamiati Ukrainy. Zakarpatska oblast. [Book of Memory of Ukraine. Transcarpathian region] T. 2. Uzhhorod: Karpaty, 1998. 426 s. [in Ukrainian].
11. Olzhych O. (1985) Voiaky-budivnychi. Na zov Kyieva: Ukrainyskyi natsionalizm v druhii svitovii viini. [Soldiers-builders. At the call of Kyiv: Ukrainian nationalism in the Second World War] Zbirnyk statei. Toronto-Niu-York, S. 37–46. [in Ukrainian].
12. Popovych F. (1996) Partyzanka Karpatskoi Sichi. Karpatska Sich. [Partisan of the Carpathian Sich. Carpathian Sich] Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenii 56-ii richnytsi Karpatskoi Ukrainy (Uzhhorod, 11–12.03.1995). Uzhhorod: Hrazhda, 1996. S. 191–194. [in Ukrainian].
13. Protokol svidchen sichovyka iz Velykoho Bychkova Sydora Daniva. [Protocol of testimony of the Sichkovyk from Velyky Bychkov Sidor Daniv.] Svoboda. 1 lypnia 1939. S. 2. [in Ukrainian].
14. Slavik Yu. (2016) Represyivna polityka Uhorschchyny na Zakarpatti (1938–1944). [Repressive policy of Hungary in Transcarpathia (1938–1944).] Dys. ... kand. istor. nauk: 07.00.01. Uzhhorod, 259 c. [in Ukrainian].
15. Tiachivshchyna. Istoryko-kraieznavchi narysy. [Tyachiv region. Historical and local history essays] Uporiad. M. Danyliuk. Uzhhorod: Karpaty, 2012. 302 s. [in Ukrainian].
16. Khudanych V. (2003) Karpatska Sich v oboroni Karpatskoi Ukrainy. [Carpathian Sich in the defense of Carpathian Ukraine] Carpatica – Karpatyka. Vyp. 26. S. 67–94. [in Ukrainian].
17. Khudanych V. (2005) Svitove Bratstvo Karpatska Sich. [World Brotherhood of the Carpathian Sich] Uzhhorod: Hrazhda, 292 s. [in Ukrainian].
18. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia [Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine] Ukrainy (TsDAVO Ukrainy). F. 3988s. Op. 1. Spr. 2. [in Ukrainian].
19. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (m. Lviv). [18. Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine. Lviv] F. 493. Op. 1. Spr. 18. [in Ukrainian].
20. Archiwum Akt Nowych (AAN) [Archives of New Records (AAN)]. MSZ. Sygn. 5437; Sztab Główny w Warszawie 1919–1939. Cz. I. sygn. 616/362. [in Polish].
21. Botlik J. (2000). Egestas Subcarpathica. Adalekok az Esszakkeleti-Felvidek es Karpatalja XIX-XX.sz.történetehez [Egestas Subcarpathica. Contributions to the history of the North-Eastern Uplands and Carpathian Basin in the 19th and 20th centuries]. Budapest. [in Hungarian]
22. Centralne Archiwum Wojskowe (CAW). [Central Military Archives (CAW)] Oddział II Sztabu Głównego z lat 1921–1939, sygn. I.303.4.1999; Sygn. I.303.4.3866; VIII.800. Sygn. 61/6. [in Polish].
23. Grad C. (2007). Maramureșul și Ucraina Subcarpatică în jocul intereselor etnice, economice și politico-strategice din Europa Centrală (1919–1940): Documenty [Maramureș and Subcarpathian Ukraine in the game of ethnic, economic and political-strategic interests in Central Europe (1919–1940): Documents]. Rumunsko-ukraińskie stosunki. Historia i współczesność. Red. V.Chubota, T. Nikoara, M. Vehoș, L. Horvat. Cluj-Napoca – Satu Mare. [in Romanian].
24. Hadtörténelmi Levéltár (HL) [Military History Archives (HL)]. (1939). Felvidék. Kitüntetési javaslatok. [in Hungarian].
25. Kennan G. (1968). From Prague after Munich: Diplomatic Papers, 1938–1940: Diplomatic Papers. Princeton NJ: Princeton Univ. Press.
26. New York Times. (1939). 19 March.
27. Stenge C. (2014) Magyar hadműveletek Kárpátalján 1939-ben. Kárpáti Ukrajina: Vereckétől Hustig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai. [Hungarian military operations in Transcarpathia in 1939. Carpathian Ukraine: From Verecké to Hus. National readings of a conflict story.] Szerkesztette Fedinec Csilla. Pozsony, 91–116. [in Hungarian].
28. Stenge C. Magyar hadműveletek Kárpátalja visszacsatolása során, [Hungarian operations during the re-annexation of Transcarpathia.] 1939. március. I. fázis (2. rész). Seregszemle. 2018/1. O. 100–116. [in Hungarian].
29. Tilkovszky L. (1967). Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941) [Revision and Nationality Policy in Hungary (1938–1941)]. Budapest: Akadémiai Kiadó. [in Hungarian].
30. Tóth A. (2015). Vojenské obsazení Podkarpatské Rusi Maďarským královstvím v březnu 1939 a jeho mezinárodněpolitické souvislosti [The military occupation of Subcarpathian Ruthenia by the Kingdom of Hungary in March 1939 and its international political context]. Paginæ Historiae. Sborník Národního archivu, 23/2: Podkarpatská Rus. 256–311. [in Czech].
31. Fedinec C. (2015). A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja 1938–1944 [Transcarpathia returned to the Holy Crown of Hungary 1938–1944]. Budapest: Jaffa. [in Hungarian].
32. Fedinec C. (2004). Kárpátalja kronológia. 1938. szeptember – 1941. December. Kárpátalja 1938–1941. [Transcarpathia chronology. September 1938 – December 1941. Transcarpathia 1938–1941]. Magyar és ukrán történeti közelítés. Szerkesztette: Fedinec Csilla. Budapest. 217–275. [in Hungarian].
33. Pesti Napló. (1939) [Pest Diary]. 12 Aprilis. [in Hungarian].
34. United States Holocaust Memorial Museum Archives, Washington, RG-22.002M, GARF RF Records, 62-6.